

Калина-Теодора Гаврилів
Аспірант кафедри архітектури та реставрації,
НУ «Львівська політехніка»,
orcid.org/0000-0001-7328-8349
e-mail: kalyna.gavryliv@gmail.com

**МУРОВАНІ ЗАМКИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ОБОРОННОЇ
АРХІТЕКТУРИ ЗАХІДНОЇ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ**
**STONE CASTLES OF WESTERN UKRAINE:
CONSTRUCTION AND THE CURRENT CONDITION**

DOI:

© Гаврилів, К.-Т., 2024

Анотація. У статті розглядаються оборонні споруди лише одного виду – муровані замкові комплекси. Вони зводилися на досліджуваній території України у період XI–XVII століть. Основну увагу приділено тим мурованим замкам, які збереглися до сьогодні у цілісному або зруйнованому вигляді. Аналізуються територіальні та часові рамки зведення споруд даного типу. У статті представлена концепція класифікації мурованих замків за станом збереженості.

Ключові слова: муровані замки, збереження, стан, руїни, інвентаризація, класифікація.

Постановка проблеми

Географічне розташування та ворожі напади на протязі віків спричинили до будівництва по всій території України різного роду оборонних об'єктів. Це замки, фортеці, оборонні монастирі, дерев'яно-земляні оборонні укріплення. Основними будівельними матеріалами слугували камінь, цегла, дерево, земля.

З плином часу, удосконаленням ремесл та розвитком воєнних стратегій та технологій на місці городищ зводили дерев'яні замки, які згодом заміщали муровані, які у свою чергу постійно перебудовували та уфортифіковували. Та досягнувши свого піку пішов спад: одні оборонні споруди вистояли крізь віки, інші ж занепали. За підрахунками реставратора та мистецтвознавця В. Вечерського на теренах України збереглося понад 300 пам'яток оборонної архітектури.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій

Теоретичні наукові праці висвітлюють оборонні споруди у контексті свого часу: їх історію виникнення, розвитку, занепаду; а також обстеження їх технічного стану, подальшого збереження та використання.

Значний масив інформації про замкові об'єкти та палаци міститься у багатотомній праці Романа Афтаназе, кілька томів якої присвячені українським об'єктам (Aftanaze, R., 1999). Одним з перших, хто на фаховому науковому рівні аналізував особливості та етапи розвитку замкової архітектури, був історик Олександр Чоловський, хоча його дослідження охоплювали лише територію Галичини (Czolowski, A.). До фортифікаційних комплексів, охоплюючи всю територію країни, звертається В. Вечерський у фундаментальному виданні «Замки і фортеці України», де містяться історичні довідки оборонних об'єктів. О.В. Лесик у книжці «Замки та монастирі України», яка ілюстрована авторськими зарисовками досліджуваних об'єктів, описує

стан замків та пропонує критерії оцінки для визначення можливостей їх використання (Лесик, 1993). Оборонні споруди замків, а саме їх архітектурно-планувальні особливості та закономірності їх становлення і вдосконалення розглянуті в дисертації Оконченко О.М. «Архітектура фортифікацій замків Західної України середини XVI – кінця XVII століть» (Оконченко, 2015).

Окремі науковці обирають для своїх досліджень одну конкретну споруду, як наприклад В. М. Рожко обрав наскельну фортецю Тустань; О.М. Оконченко – замок та оборонні фортифікації міста Жовкви; О.А. Пламєницька представила свої напрацювання у монографії «Castrum Camenecensis. Фортеця Кам'янець (пізньоантичний – ранньомодерний час)» (Пламєницька, 2012). Або ж обирають групу об'єктів, що обмежується територіально, проте розглядаються в різних контекстах: дисертації О.П. Берлача про формування фортифікаційних комплексів Волині (Берlach, 2008), О.В. Жукової про збереження та використання замкових комплексів Хмельниччини, І.В. Литвинчук про історію функціонування фортифікаційних комплексів на Поділлі (Литвинчук, 2024), У.Б. Андрусак про перспективи пристосування замків Івано-Франківщини (Андрусак, 2019).

До теми замків і фортець у своїх працях звертаються Бевз М., Годовнюк О., Логвин Н., Лопушинська Є., Нельговський Ю., Прибега Л., Ремшило-Рибчинська О., Рибчинський О., Тимофійченко Є. та ін.

Дослідженню оборонних споруд середньовіччя за останнє десятиліття присвятили свої дисертаційні дослідження: Андрусак У. (Андрусак, 2019), Берlach О. (Берlach, 2008), Жукова О. (Жукова, 2007), Литвинчук І. (Литвинчук, 2024), Оконченко О. (Оконченко, 2015), Піняжко Т. (Піняжко, 2013), Хохонь М. (Хохонь, 2018), Пшик В. (Пшик, 2008), Федунків (Федунків, 2017), Фролова Ю. (Фролова, 2021).

Дана тема висвітлюється у наукових вісниках, які публікуються при історико-культурних та національних заповідниках, науково-дослідних та освітніх установах, та містять статті щодо дослідження, збереження та реставрації замків та фортець. Серед них збірник Національного університету «Львівська політехніка» «Current issues in research, conservation and restoration of historic fortifications»; «Наукові записки» від Національного заповідника «Замки Тернопілля».

Державне підприємство «Укрзахідпроектреставрація», яке активно діяло в 1990-2010 роках як науково-реставраційний інститут, провело дослідження та розробило проекти реставрації замкових комплексів у Бережанах, Бучачі, Володимирі-Волинському, Жовкві, Золочеві, Дубно, Збаражі, Кам'янці-Подільському, Корці, Луцьку, Меджибожі, Мукачеві, Невицькому, Олеську, Острозі, Підгірцях, Пневі, П'ятничанах, Свіржі, Середньому, Терєбовлі, Ужгороді, Язлівці та ін.

З ряду науково-популярних сайтів, які збирають інформацію про замки та популяризують їх слід виділити «Замки, фортеці і оборонні храми України» (Гавриленко, 2024) з форумом для обговорення нових досліджень та знахідок. Актуальні фотофіксації замків та фортець, а також ряд інших пам'яток архітектури зібрано у фотопроєкті М. Рітуса «Українські Архітектурні Пам'ятки. Спадщина» (Рітус, 2024). Також нещодавно вийшла друком книга Д. Антонюка (Антонюк, 2023), що є своєрідним путівником по замках і резиденціях України, пов'язаних із польськими родами, та містить їх фото та інформацію про поточний стан.

Кожен дослідник обмежує свою вибірку, опираючись на територіальне розташування об'єктів дослідження, архітектурний стиль, чи обираючи певний часовий проміжок. Об'єкти даного дослідження обмежуються матеріалом, з якого вони збудовані, та наявністю збережених наземних фрагментів та споруд на території Західної України.

Метою даного дослідження є скласти перелік замків мурованого типу, що збереглися до наших днів у цілісному чи зруйнованому вигляді, виявити географію їх поширення, виділити основні етапи їх виникнення.

Виклад основного матеріалу дослідження

У даному дослідженні зосереджуємо свою увагу на одному з типів оборонних споруд – мурованому замку. Щоб зрозуміти загальну ситуацію з замками на території України в процесі дослідження виокремлюємо три основні питання: 1) на яких територіях зводили оборонні споруди типу «замок мурований»; 2) в який часовий проміжок закладали даного типу об'єкти та використовували в оборонних цілях; 3) стан збереженості мурованих замків та їх використання сьогодні.

Розглядаємо та систематизуємо замки муровані з каменю та цегли, які зводилися на території Західної України у період XI-XVII століть та збереглися до сьогодні як в цілісному вигляді, так і в стані руїни.

Часові межі дослідження обґрунтовуються фактом, що перші муровані замки з'являються на території Західної України в XI столітті, а XVII-те століття стає завершальним періодом будівництва оборонних замкових споруд. Будівлі, які величають «замками», проте зведені у XVIII столітті без рис оборонного характеру, у дане дослідження не включаються.

Територія мурованих замкових комплексів. Описуючи об'єкти оборонної архітектури періоду середньовіччя на території України архітектор та мистецтвознавець В. Вечерський зазначає: «Протягом XIV-XVII ст. у Криму та на західноукраїнській землях, багатих на родовища природного каменю, було зведено чимало мурованих замків і фортець (Галичина, Поділля, Волинь, Закарпаття). На східноукраїнських та південних територіях укріплення продовжували зводити з дерева та землі» (Вечерський, 2011, 5). Позначивши муровані оборонні укріплення на географічній мапі України відзначаємо їх територіальну концентрацію на заході країни та Кримському півострові (Див. рис. 1).

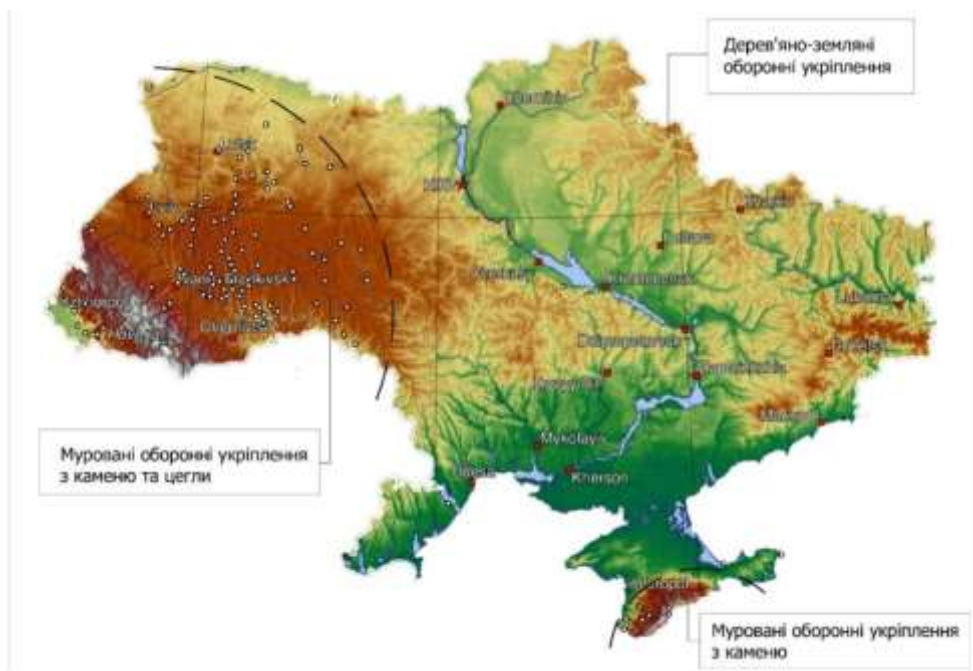

Рис. 1. Території, де переважали муровані та дерев'яно-земляні оборонні укріплення. Білими точками позначено муровані оборонні укріплення, що збереглися до сьогодні у цілісному або зруйнованому вигляді (опрацювання авторки).

Отже, муровані оборонні об'єкти зустрічаємо на території Західної України та півострові Крим, де є горбиста місцевість. За виключенням смуг Карпатських та Кримських гір, де споруди даного типу відсутні, так як самі по собі дані місцевості є важко доступними.

Проаналізувавши розташування замків на мапі рельєфу України, можна зробити висновок, що замки не споруджували вище відмітки 500 м. над рівнем моря. Замки, які розташовані найвище, це Хустський замок на Закарпатті на відмітці вище 300 м. над р. м., Кременецький замок на Тернопільщині на відмітці 397 м. над р. м. , а Пнівський замок на Івано-Франківщині на відмітці 448 м. над р. м. Для порівняння зазначимо, що фортеця Мангуп-Кале у Криму розташована на відмітці 480 м. над р. м.

Центральна та Східна Україна, що є більш рівнинними, в основному характеризувалися будівництвом дерев'яно-земляних оборонних укріплень. Архітектор та мистецтвознавець Ю. Нельговський зазначає, що на Лівобережній Україні зводили дерев'яні замки, а на Правобережній – замки мурувались з каменю та цегли (Нельговський, 1966, 11). Але також спостерігаємо ряд частково збережених оборонних мурованих споруд у центральній Україні. Серед них – відбудовані Золотів ворота у Києві – в'їзна брама в системі оборонних укріплень, що датується початком XI століття, та є зразком будівництва оборонної архітектури Русі (уточ. давня назва України).

Вниз по Дніпру зразком мурованої оборонної архітектури козацької доби постає бастион Дорошенка закладений у XVII столітті. Він є частиною оборонної системи Чигиринського замку, який складався з мурованих палацу та оборонних веж, дерев'яної огорожі та земляних валів бастионного типу. У 2007 році частково втрачений Чигиринський замок відбудували. Слід згадати, що до наших днів збереглися дерев'яно-земляні оборонні укріплення XI-XII ст., так звані Змієві вали розташовані у центральній Україні, сукупна довжина яких становить близько 900 км.

Далі на південь мурована оборонна архітектура появляється на Кримському півострові у горбистій зоні – фортечні оборонні укріплення у Судаку, Інкермані, Куйбишевому, Алушті, Лучистому та ін. Ще одна мурована оборонна споруда височить на Одещині у Білгороді-Дністровському – добре збережена Генуезька фортеця. Проте саме Західна Україна може похвалитися наявністю таких оборонних споруд як замки мурувані з каменю та цегли. Окрім мурованих замків оборонну архітектуру тут репрезентували і дерев'яні замки, оборонні монастирі, міста укріплені фортечними мурами та земляними валами.

Час заснування мурованих замків. Перші муровані замки починають споруджувати на території Західної України у XI столітті. Позначивши час заснування мурованих замків на лінійній схемі (Див. рис. 2) можна зробити висновок, що найбільше оборонних мурованих замків зведено у період від середини XIV століття та до середини XVII століття. Пік будівництва припадає на період від середини XVI до середини XVII століття. Проте реальний проміжок часу зведення мурованих замків на території України – це кінець XI - кінець XVII століття.

Рис. 2. Лінійна схема періодизації заснування мурованих замків України, що збереглися до сьогодні у цілісному або зруйнованому вигляді (опрацювання авторки).

Аналізуючи карту Західної України з позначенням місць розташування мурованих замків (Див. рис. 3) відзначаємо, що будівництво замків прийшло до нас з територій сучасних Угорщини та Словаччини, так як найдавніших їх представників все ж бачимо на крайньому заході України. Замки XI-XIII століття зводяться перед смугою Карпатських гір (див. з заходу на схід), а після смуги – вже з XIV століття. Винятки становлять замки у Кам'янці-Подільському та Хотині, що

розташовані на схід від гір. Так найдавнішими на території України постають муровані замки у містах: Мукачево (кінець XI ст.), Кам'янець-Подільський (кінець XI ст.), Хуст (кінець XI – початок XII ст). Останній оборонний замок збудований наприкінці XVII століття у Маріямполі на Івано-Франківщині.

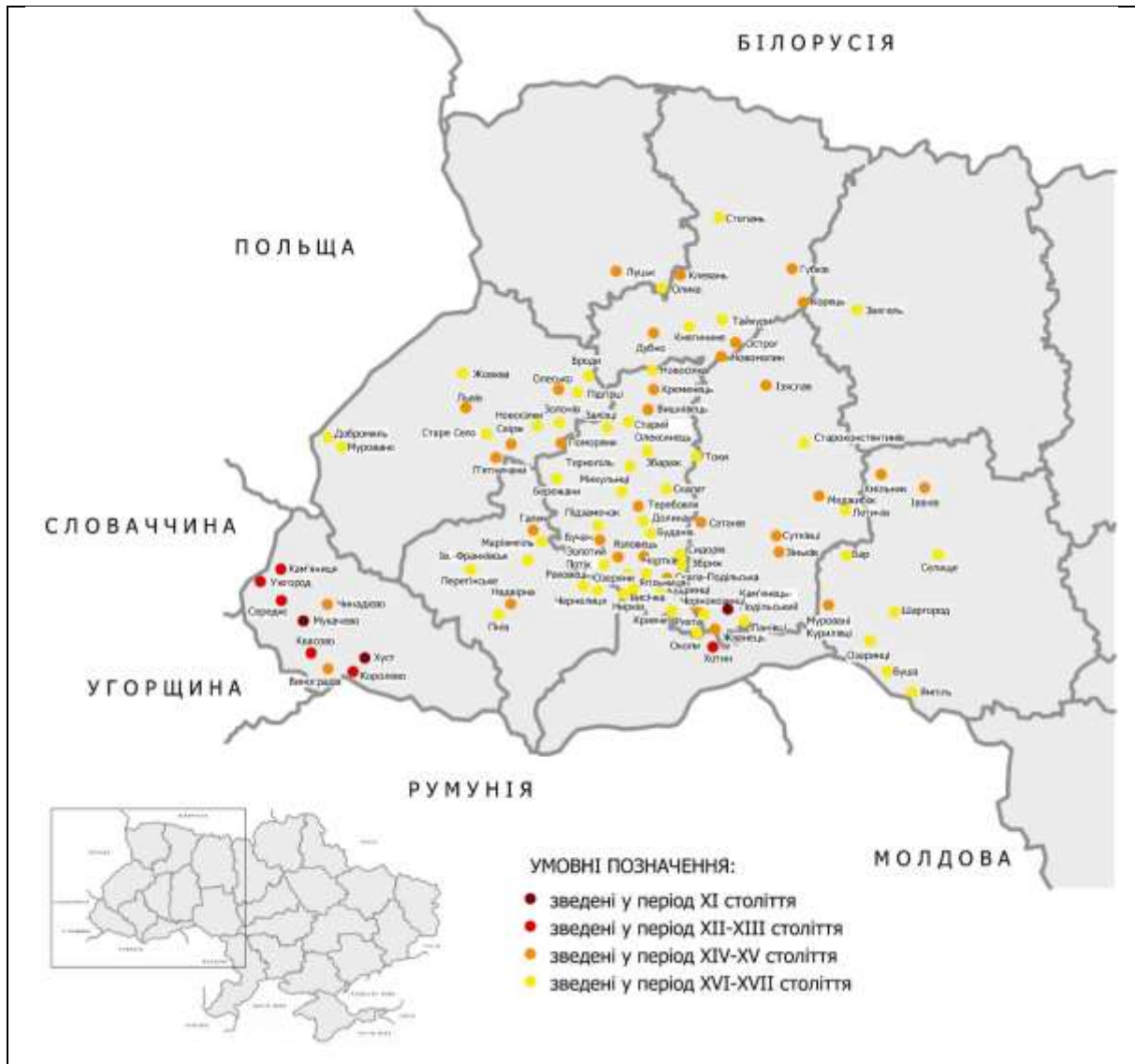

Рис. 3. Муровані замки на мапі Західної України, що збереглися до сьогодні у цілісному або зруйнованому вигляді з позначенням часу зведення їх перших мурованих укріплень (опрацювання авторки).

Стан збереженості мурованих замків. Починаючи з кінця XVII століття замки втрачають свою оборонну функцію, чому слідує їх перебудова та розбірка оборонних укріплень. Деякі з них переходять у статус замків-палаців, деякі все ж зберігають свій оборонний вигляд, та переважну більшість все ж чекає занепад.

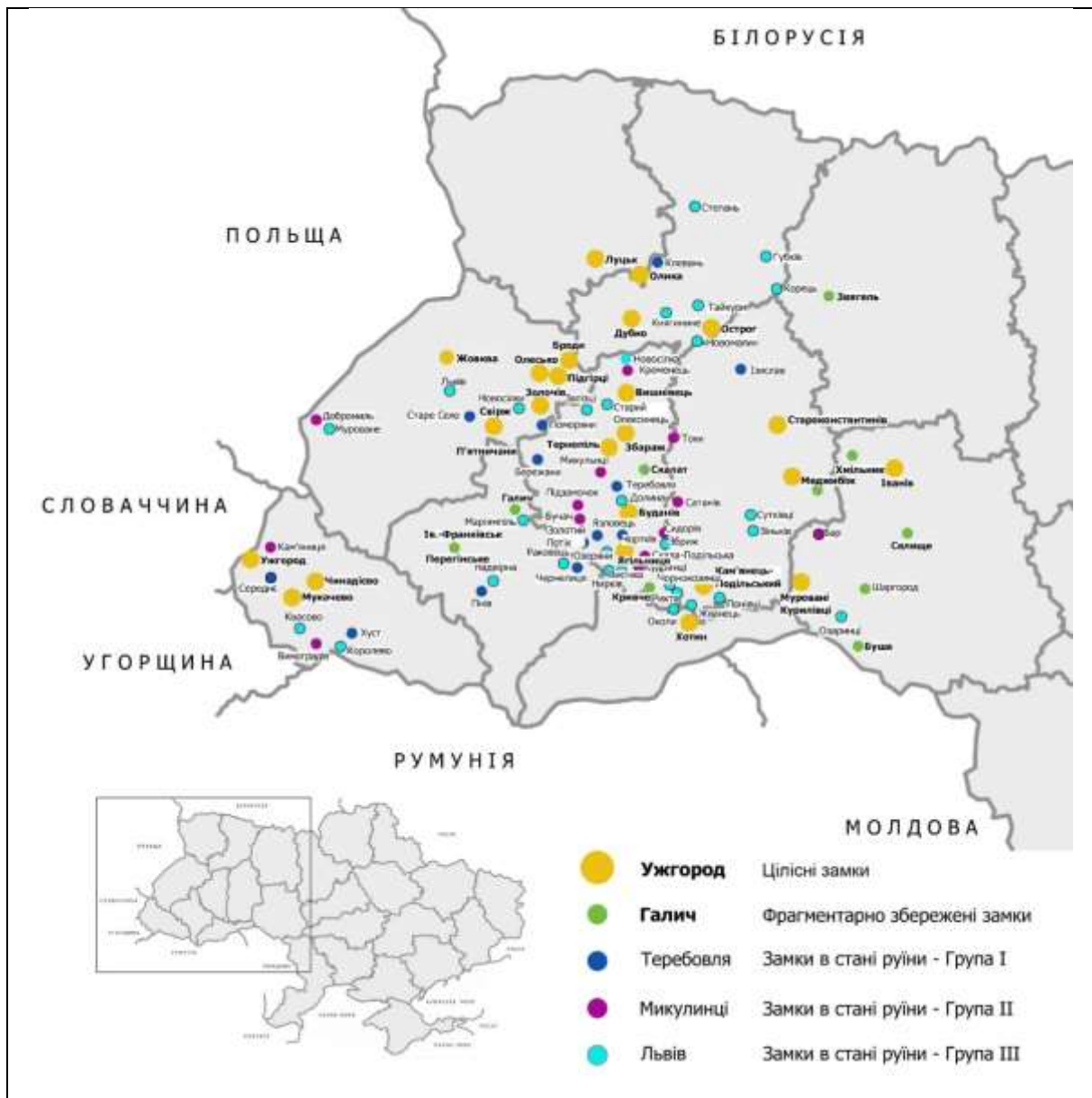

Рис. 4. Муровані замки Західної України із позначенням стану збереженості: цілісні, фрагментарно збережені, замки в стані руїни (групи I, II, III) (опрацювання авторки).

Для розуміння загальної ситуації з станом збереженості мурованих замків на території України, ми розробили класифікацію з поділом їх на три основні групи:

1) Збережені замки, ті які крізь віки все ж зберегли свій цілісний об'ємно-просторовий вигляд. Вони носять як оборонний (замки у Луцьку, Ужгороді) так і палацовий характер (замки у Вишнівцях, Олиці). Адаптовані переважно під музейні простори та активно відвідуються туристами.

2) Фрагментарно збережені замки – в цю групу відносимо замки від яких збереглися поодинокі споруди – вежі, мури чи корпуси, які станом на сьогодні вже є відреставровані, законсервовані, та які адаптовані під певні функції (замки у Звягелі, Галичі, Летичові).

3) Замки в стані руїни.

Останню групу об'єктів, яких загалом є найбільше, можна поділити на три підгрупи за ступенем збереженості:

I. замки в стані руїни, що мають цілісний закритий контур оборонних мурів, збережені окремі будівлі та споруди у стані руїни, фундаменти та окремі ділянки стін втрачених будівель та споруд (прикладами є замки у місцевостях - Старе Село, Пнів, Золотий потік та ін.);

II. замки в стані руїни, яких периметр оборонних мурів розірваний, збережені фундаменти та окремі ділянки стін будівель та споруд (прикладами є - Кудринці, Сидороїв, Сатанів);

III. замки в стані руїни, що представлені лише малими фрагментами комплексу, решту замку становлять археологічні залишки (прикладами є - Львів, Тайкури, Жванець, Галич, Червоногород та ін.) (Див. рис. 4);

В окрему групу виділяємо замки стерті з лиця землі, які можуть вважатися суто пам'ятками археології (прикладами є – Дунаїв, Коломия, Кукизів, Шешори та ін.).

У даному дослідженні ми торкаємося лише 88 замків, які зафіксовані дослідженнями, відображені у публікаціях та мають хоча би часткову інвентаризацію. У відсотковому співвідношенні лише четверта частина з цієї кількості має цілісний вид та фрагментарно відреставровані, 1/8 частина - фрагментарно збережені, більша половина об'єктів перебуває в стані руїни (Див. рис. 5). Половина з замків-руїн майже повністю втрачені (Див. рис. 6).

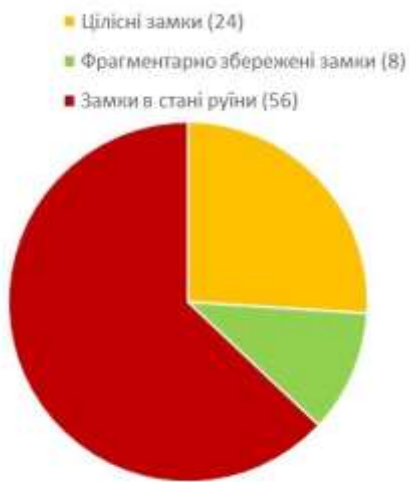

Рис. 5. Процентне співвідношення цілих замків та замків-руїн на території України. Вибірка – 88. (опрацювання авторки)

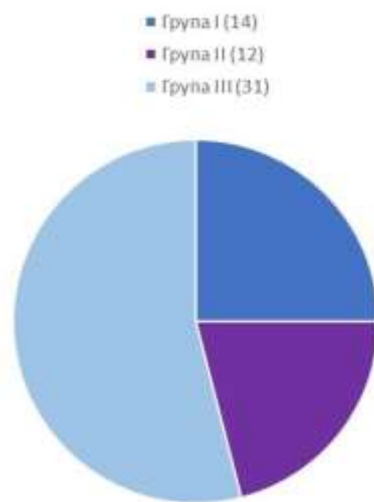

Рис. 6. Процентне співвідношення замків-руїн різного ступеня збереженості на території України. Вибірка – 56. (опрацювання авторки)

Інформацію про час закладення мурованих замків та їх стан сьогодні можна переглянути на он-лайн карті від сервісу GoogleMaps створеній авторкою статті (Гаврилів, 2024), зісканувавши QR-код (Див. рис. 7).

Рис. 7. QR-код з посиланням на карту GoogleMaps «Муровані замки Західної України з різним ступенем збереженості» (опрацювання авторки)

Читаючи історичні довідки замків, які перебувають сьогодні в стані руїни, відзначаємо, що точкою відліку занепаду та руйнації є XIX століття. У каталозі художніх творів «Наполеон Орда та Україна» налічуються зображення більше як тридцяти замків на території України, зафіксованих художником Наполеоном Ордою у період 1862-1880 років (Наполеон Орда, 2014). Порівнюючи стан замків зафіксованих у даних роках з їх виглядом на початок XXI століття, «можна зробити висновки, що у процентному співвідношенні збережені діючі муровані замки становлять лише 16%, частково збережені законсервовані та фрагментарно відреставровані замки – 9%, замки, що перебувають в аварійному стані та підлягають цілісній реставрації – 16 %, замки в руїні, стан яких за останні два століття значно погіршився – 53%, та безповоротно втрачені – 6%. [...] Дана статистика відображає динаміку занепаду замкових споруд, які не мають належної опіки» (Гаврилів, 2021).

Зустрічаючи словосполучення «замок-палац» у паспортах об'єктів розуміємо, що споруда зазнала однієї з наступних трансформацій: а) замок перебудовано у палац; б) від замку збереглася лише палацова споруда; в) на місці зруйнованого замку збудували палац, проте є фрагментарно збережені фортифікації. Фундаменти замкових споруд часто слугували основою для спорудження палаців, як от у Білокриниці, де на рівні першого поверху зафіксовано фрагмент замкового муру. Розбирання замкових мурів давало будівельний матеріал для зведення палацового об'єкту та його супровідних.

Зустрічаємо замки, від яких збереглися лише земляні вали, а будівлі слід шукати археологічними дослідженнями. Очевидно, що більшість замків, що згадуються в історичних джерелах, є локалізовані, не зважаючи навіть на втрату споруд. Проте є певна частина таких об'єктів, локалізація яких донині є спірною або не проводилася. До таких умовно локалізованих замків належить, наприклад, місце розташування старого та нового замку в місті Рогатині (Бевз, М., 2020). Варто провести лише один сезон археологічних розкопок і ми можемо поповнити список замків-руїн. Для прикладу у червні 2024 року при упорядкуванні парку при Роздільському палаці, що на Львівщині, знайдено фрагменти оборонних середньовічних мурів. До цього про замок було відомо лише з документальних джерел. Відкриття та дослідження цього об'єкту тривають.

Висновки

Об'єкти мурованої оборонної архітектури України XI-XVII століть дають можливість сьогодні спостерігати їх залишки та планувати їх дослідження завдяки довговічності матеріалу – натурального чи штучного каменю. Оборонні споруди та комплекси зведені з каменю та цегли зустрічаємо на території Західної України, у південній частині Кримського півострова. На території Центральної України відомо про меншу кількість таких об'єктів (Суботів, Чигирин, Кодак). Проте це не значить, що їх там не будували у середньовіччі чи в новожитній час.

Результати нашого аналізу мурованих замків, що збереглися до теперішнього часу у цілісному чи зруйнованому вигляді, дозволяють зробити перші класифікації. Спираючись на дану вибірку робимо наступні висновки:

1. Замки старішого типу виникали на підвищених територіях, де були поклади природного каменю. У ренесансну добу замки бастіонного типу часто зводилися у низинній місцевості з водними елементами. Там, де починалася рівнинна територія України, зміна ґрунтів та відсутність будівельного матеріалу каменю – приводили до домінування дерев'яно-земляних оборонних укріплень. Вид споруди – «мурований замок» присутній в Західній Україні, на узбережжі Чорного моря та у Криму. Найбільше такого виду спадщини (муровані замки середньовічного чи новожитнього типу), зустрічаємо на території Західної України у наступних областях: Вінницька, Волинська, Житомирська,

Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька.

2. Оборонні муровані замки зводять на території Західної України у період XI-XVII століть. Найбільше мурованих замкових комплексів закладено у період від середини XIV до середини XVII століть.
3. Перші замки на території Західної України зводяться у XI-XIII ст. на захід від смуги Карпатських гір, зі східної їх сторони вже з XIV століття.
4. Хронологія подій показує, що за останні два століття половина існуючих замків втратила більшу частину своєї будівельної матеріальної структури. А статистичні дані фіксують, що більша половина існуючих замків – це руїни, які не отримують належної опіки.

Отже, для подальшого дослідження та збереження мурованих замків України необхідно зосередити зусилля на їх повній інвентаризації, розробленні програм з їх консервації, реставрації. Необхідною умовою є діяльність державних органів з популяризації замків, як важливої складової національної культурної спадщини.

Список використаних джерел

Андрусак У.Б., 2019. *Принципи функціонально-планувальної реорганізації замкових комплексів на прикладі Івано-Франківської області*. Дисертація канд. арх. Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова.

Антонюк Д., 2023. Замки і резиденції в Україні, пов'язані з польськими родами. Вінниця: ТВОРИ. - 720 с. - іл.

Бевз, М., 2020. *Notes to the history and hipothetic reconstruction of the architectural-planning structure of the castle of Rohatyn*. Current issue of research, conservation and restoration of historic fortifications. Chelm-Lviv, number 10, p. 17-29.

Берлач О.П., 2008. *Принципи історико-архітектурного формування фортифікаційних комплексів Волині*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури, Львів.

Вечерський В.В., 2011. Фортеці й замки України. Київ, с. 664.

Гавриленко Ф., 2024. Замки, фортеці і оборонні храми України. Псевдо Гавриленко Філіп. [online] Доступно: <<http://zamki-kreposti.com.ua/>> [Дата звернення 01 червня 2024].

Гаврилів К.-Т., 2021. *Замки України у творах художників XIX століття*. Current Issues in Research, Conservation and Restoration of Historical Fortifications : collection of scholarly articles, 15, с. 22-27.

Гаврилів К., 2024. Муровані замки України. [online] Доступно: <<https://www.google.com/maps/d/u/0/edit?hl=uk&mid=11f5JmLX2H-8VDMBFCFKUH0Tn-HYzC1w&ll=52.090176026802354%2C27.331485118750003&z=6>> [Дата звернення 01 серпня 2024].

Жукова О.В., 2007. *Замкові комплекси XII – XVII ст. Хмельницької області на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання*. Дисертація канд. іст. наук. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.

Лесик О. В., 1993. Замки та монастирі України / Олександр Володимирович Лесик. – Львів: Світ, 176 с.

Литвинчук І.В., 2024. *Урбаністичні фортифікаційні комплекси міст Поділля II половини XVI-I половини XVII століття*. Дисертація канд. арх. Національний університет «Львівська політехніка».

Наполеон Орда і Україна, 2014. Київ: Оранта Арт Бук.

Нельговський Ю., 1966. *Про що говорить каміння*. Товариство «Знання» української РСР, Київ.

- Оконченко О.М., 2015. *Архітектура фортифікацій замків Західної України середини XVI – кінця XVII століть*. Дисертація канд. арх. Національний університет «Львівська політехніка».
- Піняжко Т.О., 2013. *Архітектура фортифікацій Галичини середини XIX століття*. Дисертація канд. арх. Національний університет «Львівська політехніка».
- Пламеницька О.А., 2012. *Castrum Samenecensis. Фортеця Кам'янець (пізньоантичний – ранньомодерний час). Кам'янець-Подільський – Київ*.
- Пшик В.П., 2008. *Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII – XVIII ст.: каталог-інформатор*. Львів: Гердан Графіка.
- Рітус М., 2024. *Українські архітектурні пам'ятки. Спадіщина*. [online] Доступно: <https://www.google.com/maps/@49.6412686,23.3480664,6z/data=!3m1!4b1!4m2!6m1!1s1QQIDKZr_KSMC-3_bYWT8gr5-Qaw?authuser=0&entry=ttu> [Дата звернення 01 червня 2024].
- Федунків З. Б., 2017. *Оборонні споруди Галицької землі Руського воєводства як об'єкти культурної спадщини (1434-1772 рр.)*. Дис. канд. іст. наук.
- Фролова Ю., 2021. *Архітектурно-планувальні риси фортець півдня України кінця XVII – початку XIX століть*. Дисертація док. філософії.
- Хохонь М., 2018. *Формування оборонних споруд монастирів Західної України у XVII-XVIII століттях*. Дисертація на здобуття наукового ступеня док. філософії, Львів.
- Aftanaze, R., 1991–1997. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*. Т. 5-11. Warszawa. Wydawnictwo Ossolineum.
- Czolowski, A., 1892. *Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej*. Lwów.

References

- Andrusiak U.B., 2019. *Pryntsypy funkcjonalno-planuwalnoi reorhanizatsii zamkovykh kompleksiv na prykladi Ivano-Frankivskoi oblasti*. Dysertatsiia kand. arkh. Kharkivskiy natsionlnyi universytet miskoho hospodarstva imeni O.M. Beketova.
- Antoniuk D., 2023. *Zamky i rezydentsii v Ukraini, poviazani z polskymy rodamy*. Vinnytsia: TVORY. - 720 s. - il.
- Bevz M., 2020. *Notes to the history and hipothetic reconstruction of the architectural-planning structure of the castle of Rohatyn*. Current issue of research, conservation and restoration of historic fortifications. Chelm-Lviv, number 10, p. 17-29.
- Berlach O.P., 2008. *Pryntsypy istoryko-arkhitekturnoho formuvannia fortyfikatsiinykh kompleksiv Volyni*. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata arkhitektury, Lviv.
- Vecherskyi V.V., 2011. *Fortetsi y zamky Ukrainy*. Kyiv, s. 664.
- Havrylenko F., 2024. *Zamky, fortetsi i oboronni khramy Ukrainy*. Psevdo Havrylenko Filip. [online] Available at: <<http://zamki-kreposti.com.ua/>> [Date of reference 01 June 2024].
- Gavryliv K.-T., 2021. *Zamky Ukrainy u tvorakh khudozhnykiv XIX stolittia*. Current Issues in Research, Conservation and Restoration of Historical Fortifications : collection of scholarly articles, 15, s. 22-27.
- Gavryliv K., 2024. *Murovani zamky Ukrainy*. [online] Available at: <<https://www.google.com/maps/d/u/0/edit?hl=uk&mid=11f5JmLX2H-8VDMBFCFKUH0Tn-HYzC1w&ll=52.090176026802354%2C27.331485118750003&z=6>> [Date of reference 01 August 2024].
- Zhukova O.V., 2007. *Zamkovi kompleksi XII – XVII st. Khmelnytskoi oblasti na suchasnomu etapi: stan, problemy zberezhenia i vykorystannia*. Dysertatsiia kand. ist. nauk. Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V.N. Karazina.
- Lesyk O. V., 1993. *Zamky ta monastyri Ukrainy*. Lviv: Svit, 176 s.
- Lytvynchuk I.V., 2024. *Urbanistychni fortyfikatsiini kompleksi mist Podillia II polovyny XVI-I polovyny XVII stolittia*. Dysertatsiia kand. arkh. Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnikha».

- Napoleon Orda i Ukraina*, 2014. Kyiv: Oranta Art Buk.
- Nelhovskiy Yu., 1966. *Pro shcho hovoryt kaminnia*. Tovarystvo «Znannia» ukrainskoi RSR, Kyiv.
- Okonchenko O.M., 2015. *Arkhitektura fortyfikatsii zamkiv Zakhidnoi Ukrainy seredyny XVI – kintsia XVII stolit.* Dysertatsiia kand. arkh. Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnika».
- Piniazhko T.O., 2013. *Arkhitektura fortyfikatsii Halychyny seredyny XIX stolittia*. Dysertatsiia kand. arkh. Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnika».
- Plamenytska O.A., 2012. *Castrum Camenecensis. Fortetsia Kamianets (piznoantychnyi – rannomodernyi chas)*. Kamianets-Podilskiy – Kyiv.
- Pshyk V.P., 2008. *Ukripleni mista, zamky, oboronni dvory ta inkastelovani sakralni sporudy Lvivshchyny XIII – XVIII st.: kataloh-informator*. Lviv: Gerdan Hrafika.
- Ritus M., 2024. *Ukrainski arkhitekturni pamiatky. Spadshchyna*. [online] Available at: <https://www.google.com/maps/@49.6412686,23.3480664,6z/data=!3m1!4b1!4m2!6m1!1s1QQIDKZr_KSMC-3_bYWT8gr5-Qaw?authuser=0&entry=tту> [Date of reference 01 June 2024].
- Fedunkiv Z. B., 2017. *Oboronni sporudy Halytskoi zemli Ruskoho voievodstva yak obiekty kulturnoi spadshchyny (1434-1772 rr.)*. Dys. kand. ist. nauk.
- Frolova Yu., 2021. *Arkhitekturno-planuvalni rysy fortets pivdnia Ukrainy kintsia XVII – pochatku XIX stolit.* Dysertatsiia dok. filosofii.
- Khokhon M., 2018. *Formuvannia oboronnykh sporud monastyriv Zakhidnoi Ukrainy u XVII-XVIII stolittiakh*. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia dok. filosofii, Lviv.
- Aftanaze, R., 1991–1997. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*. T. 5-11. Warszawa. Wydawnictwo Ossolineum.
- Czolowski, A., 1892. *Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej*. Lwów.

K.-T. Gavryliv

Post-Graduate student of the Department of Architecture and Restauration

Lviv Polytechnic National University, Lviv

e-mail: kalyna.gavryliv@gmail.com

orcid: 0000-0001-7328-8349

STONE CASTLES OF WESTERN UKRAINE: CONSTRUCTION AND THE CURRENT CONDITION

© Gavryliv K.-T., 2021

The article deals with defensive structures of only one type – stone castle complexes. The purpose of this study is to compile a list of stone castles that have survived to this day in whole or in ruins on the territory of Western Ukraine, to identify the geography of their distribution, and to highlight the main stages of their emergence. The timeframe of the study is limited to the 11th-17th centuries and is justified by the fact that the first stone castles appeared on the territory of Ukraine in the 11th century, and the 17th century was the final period of construction of defensive castle structures.

During the research, it was determined that most defensive stone castles were built in the period from the middle of the 14th century to the middle of the 17th century. The peak of construction was the period from the middle of the 16th to the middle of the 17th century.

However, the real period of time for the construction of stone castles in the territory of Western Ukraine was the end of the 11th – end of the 17th century.

To understand the general situation with the state of preservation of stone castles, we have developed a classification dividing them into three main groups:

1) Preserved castles, those that have preserved their integral volumetric-spatial appearance through the centuries. They are both defensive (castles in Lutsk, Uzhgorod) and palace-like (castles in Vyshnivtsi, Olytsia). They are adapted mainly for museum spaces and are actively visited by tourists.

2) Fragmentary preserved castles - this group includes castles from which only single structures have been preserved - towers, walls or buildings, which as of today have already been restored, preserved and adapted for certain functions (castles in Zvyagel, Halych, and Letychiv).

3) Castles in a state of ruin.

The last group of objects, which is the largest in total, can be divided into three subgroups according to the degree of preservation:

I. castles in a state of ruin, which have an integral closed contour of defensive walls, preserved individual buildings and structures in a state of ruin, foundations and individual sections of the walls of lost buildings and structures (examples are castles in the areas of Stare Selo, Pniv, Zoloty Potik, etc.);

II. castles in a state of ruin, where the perimeter of the defensive walls is torn, the foundations and individual sections of the walls of buildings and structures are preserved (examples are Kudryntsi, Sydoriv, Sataniv);

III. castles in a state of ruin, represented only by small fragments of the complex, the rest of the castle is made up of archaeological remains (examples include Lviv, Taikury, Zhvanets, Halych, Chervonohrad, etc.);

In a separate group, we distinguish castles that have been wiped off the face of the earth, which can be considered purely archaeological monuments (examples include Dunayiv, Kolomyia, Kukyziv, Sheshory, etc.).

In this study, we deal with only 88 castles that have been recorded by research, reflected in publications, and have at least a partial inventory. In percentage terms, only a quarter of this number has a complete appearance and is fragmentarily restored, 1/8 is partially preserved, and more than half of the objects are in a state of ruin. Half of the castles-ruins are almost completely lost. For further research and preservation of stone castles in Ukraine, it is necessary to focus efforts on their complete inventory, development of programs for their conservation, and restoration. A prerequisite is the activity of state bodies to popularize castles as an important component of the national cultural heritage.

Keywords: stone castles, preservation, condition, ruins, inventory, classification.